

18

**Millî Mücadele'de
Sivas
Yerel Tarihi**

**Local History
of Sivas
in the National Struggle**

Ahmet Necip Günaydın

Millî Mücadele'de Sivas Yerel Tarihi

*Ahmet Necip Günaydın**

Özet

Sivaslılar İzmir ve diğer vatan topraklarının işgalini mitingler yaparak, telgraflar çekerek protesto ettiler. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye 2 Eylül 1919-18 Aralık 1919 tarihleri arasında Millî Mücadele'yi Sivas'ta yönettiler. Sivas halkı ve idarecileri bu süreçte üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirdiler. Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, verilen mücadelenin önemli kurumları olmuştur. Sivaslılar, adeta tarihin içinde yaşadılar, önemli olaylara şahit oldular ve Sivas Kongresi'ne ev sahipliği yaptılar. Kongre sonrası gelişmeler ve düzenli ordu döneminde de her türlü fedakârlığı yaptılar. O dönem Sivas halkının doğrudan yaşadıkları, gözlemleri ve katkıları kendileriyle görüşme şansına sahip olan yazarların eserlerinde yer almıştır. Önemli görevler üstlenen kişilerin yazdıkları anılar, bu çalışmamıza ciddi katkılar sağlamıştır. Yerel düzeydeki tarihi izleri sürmek, bilgilere ulaşmak ve bunları genel tarihe taşımak, Millî Mücadele tarihine farklı bir renk ve heyecan katacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi, Abdurrauf Efendi, Fazlullah Moral

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Emekli Öğretim Görevlisi, necipgunaydin[at]gmail.com

Local History of Sivas in the National Struggle

Abstract

The people of Sivas protested the occupation of Izmir and other homeland lands by organizing rallies and sending telegrams. Mustafa Kemal Pasha and the delegation led the National Struggle in Sivas between September 2, 1919 and December 18, 1919. The people and administrators of Sivas fulfilled their responsibilities in this process. Sivas Association for Defence of National Rights and Sivas Anatolian Women's Mudafaa-i Vatan Cemiyeti were important institutions of the struggle. The people of Sivas practically lived the history, witnessed important events and hosted the Sivas Congress. They also made all kinds of sacrifices during the post-Congress developments and the regular army period. The direct experiences, observations and contributions of the people of Sivas at that time were included in the works of the writers who had the chance to interview them. The memoirs written by people who undertook important tasks have made significant contributions to this study. Tracing historical traces at the local level, accessing information and carrying them to the general history will add a different flavor and excitement to the history of the National Struggle.

Keywords

Mustafa Kemal Pasha, Sivas Congress, Abdurrauf Efendi, Fazlullah Moral

1. Giriş

Tarihi, geçmiş hadiseleri anlamaya çalışmak için olayların içindeki insana ulaşmak, yaşayan insanın ardında bıraktığı sözlü ve yazılı mirastan yararlanmak gerekmektedir. Tarihi olayları, yaşandığı dönemin değer yargıları ve şartları içinde değerlendirirken, yereldeki insanların duygularını, düşüncelerini, korkularını, gözlemlerini, katkılarını öğrenmek, geçmişi anlamaya yardımcı olmaktadır. Yerel tarih araştırmaları ile elde edilen bilgi ve veriler genel tarihe büyük katkılar sağlar. Genel anlatımın içeriğini zenginleştirir, dönemin insanlarını merkeze alarak empati kurmamıza yardımcı olur.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye 2 Eylül-18 Aralık 1919 tarihleri arasında (108 gün) Sivas’ta kalarak Millî Mücadele’yi buradan yönettiler. Bu süreçte çok önemli tarihi olaylar Sivas merkezli olarak yaşandı. Samsun’a çıktığı günlerden başlayarak Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas yöneticileri ve halkıyla temasları oldu. Sivas Vali Vekili Kadı Hasbi Efendi ile başlayan yazışmalar bu ilişkinin ilk örneğiydi.

Bu çalışmada 15 Mayıs 1919 günü İzmir’in işgali üzerine Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin düzenlediği protesto mitinglerinin tarihleri ve miting tertip heyetleri hakkındaki bilgilere netlik kazandırıldı. Erzurum Kongresi’ndeki Sivas merkez delegelerinden Ziya Bey’in (Başara) emekli yargıç olan oğlu İbrahim Ata Başara, 2002 yılında yaptığımız mülakatta çok değerli bilgiler verdi. Erzurum Kongresi’ndeki diğer Sivas merkez delegesi olan Fazlullah Moral, kendi eliyle yazdığı anılarını Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi’ne vererek, bizlere ulaşmasını sağladı. Bu anılarda Millî Mücadele tarihine ciddi katkılar sağlayacak anlatımlar bulunmaktadır. Erzurum Kongresi Suşehri delegesi Çeçenzâde İsmail Hakkı Bey hakkında Suşehri’nde yaptığımız araştırma kapsamında, Ali Galip olayı için, Mustafa Kemal Paşa’nın yerel güvenlik desteği arayışlarından biri gün ışığına çıktı. Literatürde yer almayan bu bilgiye de makalemizde yer verildi.

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’nin seçilme şekli ve altı Doğu vilayeti, Trabzon Vilayeti ve bağımsız sancakları temsilen Sivas Kongresi’ne katılacakları kararı, Erzurum Kongresi tutanaklarında yer almaktadır. Dolayısıyla adı geçen yerlerden ayrıca delege seçme yoluna gidilmediği vurgulanmıştır. Sivas Vilayeti’nin Erzurum Kongresi kapsamındaki yerel katkılarına da makalemizde değinildi. Kongre tutanakları, özel araştırma ve mülakatlarımız, canlı şahitlerin anıları bu çalışmamızın kaynakları arasında yer aldı.

108 gün boyunca iâşe ve muhabereden sorumlu eski Giresun Kaymakamı Nizamettin Ataker ile 60-70 yıl kadar önce yapılan ve unutulmuş olan bir mülakatta anlatılanlar, Sivas yerelinde yaşanan birçok konuya ışık tutmakta, tarihin insani boyutlarını ortaya koymaktadır. Vehbi Cem Aşkun, Millî Mücadele döneminin canlı şahidi olan Sivaslıları yaşarlarken yakalama şansına sahip olmuş, birebir görüşerek elde ettiği yerel bilgileri “Sivas Kongresi” isimli kitabında bizlere aktarmıştır.

Çalışmamızda yer alacak olan bilgiler rivayet veya söylentiden ibaret asla değildir. Afaki olarak yazılmamıştır. Tamamı canlı şahitlerin ifadelerine, yazılı belge ve bilgilere dayanmakta olup, genel tarih bilgilerimizi zenginleştirecek, renklendirecek, yeni açılımlar kazandıracak niteliktedir.

Yaklaşık üç buçuk ay boyunca Sivas halkı ve yöneticileri, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına geldikleri ilk günden Ankara'ya gidecekleri güne kadar, her konuda tam destek vermişler, örnek bir ev sahipliği yapmışlardır. Huzur içinde çalıştıkları bu şehirde, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen mücadeleye gösterilen ilgi ve sahiplenme, diğer şehirlerimize örnek olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas günlerinde yaşanan tarihi olaylar, Türk Millî Mücadele tarihinin Sivas kesitidir. Sivas'taki yerel tarihe dair yaşanmışlıklar ve girişimler makalemizin ana eksenini oluşturmaktadır.

2. Sivas Kongresi Öncesi Sivas'ta Yaşananlar

Sivas halkı ve Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Sivas Şubesi yöneticilerinin gösterdiği millî şuur, vatan sevgisi ve mücadele azmi, İzmir'in işgali ile iyice su yüzüne çıktı.

İzmir'in işgali bütün yurttaki gibi, Sivas ve kazalarında da aynı etkiyi meydana getirdi. Sivas halkının İzmir'in işgaline karşı gösterdiği tepki son derece sert oldu. Yapılan mitingler ardından çekilen telgraflar, tepkinin dozunu ve kararlılığını ortaya koydu. Padişaha, İstanbul Hükümeti'ne, İtilaf devletleri temsilcilerine tüm yurttan protestolar yağmaya başladı.¹

Anadolu insanı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini 15 Mayıs 1919 tarihli telgraftan ve ajanslardan öğrendi. Sivas'a acı haber düşünce, Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin yöneticileri, 17 Mayıs 1919 günü büyük bir protesto mitingi düzenlemeyi kararlaştırdılar. Belirlenen tarihte yüz bin kişinin katılımıyla² Sivas şehir meydanında coşku ve heyecan dolu bir miting yapıldı. İzmir ve diğer vatan topraklarının işgalini protesto amacıyla, İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komiserliği'ne ve İstanbul Hükümeti'ne telgraflar çekildi.

Bu mitingi, 22 Mayıs'ta şehir meydanındaki ve 4 Haziran günü ise Ulu Cami çevresindeki mitingler izledi. Sivas'tan yükselen bu protesto sesleri, şehir halkının millî duygu ve bilinçlerinin ne kadar yüksek olduğunu gösteren eylemlerdi.

Mitingler ve telgraflar İstanbul katında bir sonuç vermemiş, ancak ilerleyen zaman içinde halkın Millî Mücadele etrafında toplanmasında etkili ve faydalı olmuştur. Vatani elinden alınmak, tarihten silinmek istenen Türk milletinin gerçek istekleri bu feryatlarla dünyaya

¹ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yay., 2007, s. 11; Ahmet Necip Günaydın, *Millî Mücadele'de İşgaller ve Zaferlerin Sivas'taki Yansımaları*, Sivas: CÜ-AİAUM Yay., 2014, s. 12-15.

² Telgrafta bu ifade geçmektedir. Rakam abartılı olabilir ama mitinge çok sayıda insanın katıldığı açıktır.

duyurulmuştur. İstanbul Hükümeti’nin protesto ve uyarılara tepkisiz ve ilgisiz kalışı, halkın gerçek kurtuluşu ancak millî direnişte bulmasını sağlamış, Sivas Kongresi ve daha sonraki atılan adımlara halkın büyük destek vermesinde etkili olmuştur.

Sivas halkı bu mitinglerde Millî Mücadele’ye olan inançlarını adeta haykırdılar. O dönemde Sivas Müftüsü ve Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Derneği Başkanı olan Abdurrauf Efendi, mitinglerde yaptığı etkili dua ve konuşmalarla halkı aynı gaye etrafında toplamayı başardı.

Sivas’ta düzenlenen işgalleri protesto mitinglerinin yapılış tarihleri ve tertip heyetleri şu isimlerden oluşuyordu:

17 Mayıs 1919 mitingi: Sivas Miting Heyeti Reisi Müftü Abdurrauf. Üyeler Mahir Beyzâde Emir, Evliyazâde Abdullah, Hazinedarzâde Zihni, Baytarzâde Hakkı.³

22 Mayıs 1919 mitingi: Miting Heyeti Reisi Müftü Abdurrauf. Üyeler Evliyazâde Abdullah, Mahir Beyzâde Emir, Hazinedarzâde Zihni, Baytarzâde Hakkı, Osman Paşazâde Halit.⁴

4 Haziran 1919 mitingi: Evliyazâde Abdullah, Hazinedarzâde Zihni, Osman Paşazâde Halid, Mahir Beyzâde Emir, Sivas Müftüsü Abdurrauf.⁵

11 Haziran 1919 günü Sivas Valiliği görevine başlayan Reşit Paşa, sancak ve kazalardan asayiş raporları istedi. Haydut ve azınlık çetelerinin varlığını, soygunların yaygın olduğunu, jandarma gücünün yetersizliğini Dahiliye Nazırı Ali Kemal’e ilettiler ancak ses çıkmadı.⁶

Yazar ve Türkçe öğretmeni olan Vehbi Cem Aşkun, 10-11 yaşında bir çocukken yaşadıklarını, gözlemlerini ve aile büyüklerinden duyduklarına *Sivas Kongresi* isimli kitabında okuyucularıyla paylaşmıştır: “Sivas’ın bir parça dışına çıkıldığında derhal soyguna uğranılmaktaydı. Bu durum ise halk arasında korkuya sebep olmaktaydı. Sivas şehri, işgale uğramış olmasa da, Birinci Dünya Savaşı’nın sosyal ve ekonomik şartlarını yaşamaktaydı. Sivas halkı sabahtan akşama kadar ekmeği fırınları önünde beklemekte, çoğu zaman çamurdan farksız bir ekmeği alamadan evlerine dönmekte, ekme bulamayanlar ise patatesle bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktaydı. Savaşın olumsuz şartları altında bir kısım halk açlıktan ölüyor, diğer kısmı bolluk içindeydi. Sivas, Erzurum ve Trabzon çevresinden gelen göçmenlerle ana baba gününe dönmüştü. Ermeni ve Rum zulmünden kaçanlar Sivas gibi iç bölgeleri sığınacak bir liman olarak görmekteydi. Şehrin kaldırılmalarını dolduran bu kimsesiz kadın ve çocuklar, Sivashlı hayırsever kadınların desteği ile hayatlarını sürdürmekteydi.”⁷

³ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 230; (A.VRK. 829 / 100)

⁴ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 231; (A.VRK. 833 / 33)

⁵ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 232; (A.VRK. 835 / 54)

⁶ Cevdet R. Yularkıran, *Reşit Paşa’nın Hatıraları*, İstanbul: Tan Matbaası, 1939, s. 15-20.

⁷ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2. Baskı, 1963, s. 49.

Sivas Posta - Telgraf İdaresi'nde muhabere memuru olan Rifat Akman, Sivas Kongresi öncesi aylarda Sivas'ın içinde bulunduğu şartları şöyle anlatmıştır: "O günlerde Sivas'taki Amerikan misyonerleri, Ermenilerle yakından ilgileniyorlar ve hiçbir kontrole tabi tutulmadan istedikleri gibi hareket ediyorlardı. Günde 50-60 kadar kamyonları gıda ve diğer maddeleri taşıyor, Ermenilerse bu yardım akımından büyük gurur duyarak, aldıkları şımarık tavırlarla Sivas halkının kin ve nefretini uyandırıyorlardı. Sivas'taki Ermeni toplumu Amerikan Hastanesi'nde tedavi oluyor, çocukları Amerikan Koleji'nde okuyor, Amerikalıların getirdiği erzak ve açtığı halı tezgâhlarıyla geçimlerini sağlıyorlardı. İçleri iâşe dolu olan bu Amerikan kamyonlarının, Ermeniler için tüfek ve cephane getirdiği Sivas halkı arasında sıkça konuşulan bir konuydu. Hükümet kuvvetleri tamamen zaafa uğramıştı. Bir polis, yabancı bir adamın kimliğini sormak şöyle dursun, bu otomobillerle ilgilenmiyordu bile. Bu kamyonlardan birinin örtüsünü aralayan bir Sivaslının silah dolu sandıkları görmesi üzerine, Sivas halkı silahlanmaya başladı."⁸

Şehrin nüfusu, imarı, medeniyet vasıtaları, gençliği, sanat erbabının azlığı acınacak bir seviye ve sayıdaydı. Askere giden gençlerin büyük bir kısmı geri dönmemişti. Uzun müddet devam eden harbin doğurduğu pahalılık ve sefalet aileleri kemirmiş, ellerindeki serveti heder etmişti. Eşkıyalık her tarafta çoğalmıştı. Köylerde erkek nüfus ya pek az ya da kalmamış gibiydi. Anadolu'nun tam ortasında, önemli ve işlek bir vilayet merkezinde barınacak bir tek temiz otel, lokanta bulunmazdı. Düşmanın ilerlemesi ile her taraftan çember altına alınan halk, akıbeti hakkında karar veremeyecek kadar bunalmıştı.⁹

Sivas Vilayeti merkezinde Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidarının rüzgarları esmekteydi. Eski evkaf müdürlerinden, Ellezoğulları'ndan Halit Bey partinin Sivas şube başkanıydı. Mustafa Kemal Paşa'yı İttihatçıların vekili gibi görmekte, Rasim Bey'i (Başara)¹⁰ ise onun ağzıyla konuşmakla suçlamaktaydı.

Vali Reşit Paşa Osmanlı Mebuslar Meclisi'nden arkadaşı olan Rasim Bey'den Mustafa Kemal'in amacı ve girişeceği hareket hakkında bilgiler aldı. Ancak tedirgindi. Dahiliye Nazırı Ali Kemal'den aldığı genelgede, Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerinin dikkate alınmaması istenmekteydi. Amasya Genelgesi gereği Sivas'ta millî bir kongre toplanacaktı ve kendisi de bu vilayetin valisiydi. Vali, kendi tabiri ile örsle çekiç arasında kalmıştı.¹¹

Ülkenin işgallere uğradığı, azınlıkların taşkınlıklarını sürdürdüğü, İtilaf devletlerinin Ermenistan devletine geniş topraklar sağlamak için altı Doğu vilayeti ile ilgili Mondros Mütarekesi şartlarına madde (24. Madde) eklediği bir ortamda, İstanbul'daki Anadolu aydınları bir araya geldiler. Özellikle Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas vilayetlerinin vatansever aydınları, *Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye* adıyla bir

⁸ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 50.

⁹ Ahmet Demirel, *İkinci Grup Kurucularından Selahattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 144.

¹⁰ Rasim Başara: Edebiyat Öğretmeni, Sivas MHC 2. Başkanı.

¹¹ *Hatıralar, Reşit Paşa'nın Hatıraları*, Sivas: Sivas İli, Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı (Siskav), 2002, s. 25-36.

dernek kurdular. Başkanı, yaşlı bir şahıs olan eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim Bey’di. Yönetim Kurulu üyeleri ise Süleyman Nazif, eski Beyrut Valisi Diyarbakırlı İsmail Hakkı, Diyarbakır Mebusu Feyzi, Sivas Mebusu Rasim (Başara), Sivaslı genç bir yedek subay olan Abdülmüttalip (Öker) ve yine genç bir yedek subay olan Diyarbakırlı Cavit Beylerdi. Cemiyet, *Hadisat* isimli Türkçe, ayrıca *Le Pays* (ülke) isimli Fransızca bir gazete çıkardı. Fransızca *Le Pays* gazetesini Sivaslı A. Müttalip Öker çıkarmış ve yönetmişti.¹²

Rasim Bey, 8 Mayıs 1919 günü İstanbul’dan memleketi Sivas’a geldiğinde Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Sivas Şubesi kurulmuştu. Rasim Başara’ya göre VŞMHMC Sivas Şubesi’nin kurucuları şu isimlerden oluşmaktaydı: Müftü Hacı Raif (Abdurrauf) Efendi, Bacanakzâde Hamdi Bey, Darendeli Osman Efendi, Sığircızâde Hayri Bey ve hatırlayamadığı iki kişi.¹³

Dönemin Sivas 3.Kolordu Komutanı olan Salâhattin Köseoğlu ise anılarında şu bilgilere yer vermiştir: “Müdafaa-i Hukuk’un Sivas Şubesi evvelce pek girişimsiz iken, Sivas eski mebusu Rasim Bey’in (Başara) gayreti ve Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’a istihbarat amaçlı ve kongre hazırlıkları için gönderdiği Miralay Dr. İbrahim Tali Bey (Öngören) ve Topçu Binbaşı Kemal Bey’in (Doğan) gayretlendirmesi ile canlanmış olup aşağıdaki kişilerden oluşmaktaydı. **Reis:** Müftü Hacı Rauf Efendi (Abdurrauf), Reis-i Sani (2. Bşk.): Rasim (Başara) **Azalar:** Bacanakzâde Hamdi Bey, Nüfus Müdürü Abdülmüttalip (Öker), Darendeli Osman Efendi (Tüccar), Şekercizâde İsmail Efendi, Sığircızâde Hayri Efendi. Bunlardan başka memleket münevverlerinden: Kahyazâde Halis Turgut, Balizâde Ömer (Tüccar), Belediye Reisi Evliya Efendi (Evliyazâde Abdullah Ef.), Emir Paşazâde Hamit. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Sivas Şubesi’nin Sivas Şube Başkanı Halit Bey’di. Üye ve taraftar sayısı bilinmemekte ise de parti mensupları Şemsi Sivasî Dergâhı Şeyhi Recep Kamil Efendi etrafında toplanıyorlardı.”¹⁴

Sivas Valisi Reşit Paşa Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Sivas Şubesi hakkındaki düşünceleri şöyleydi: “İki defa toplantı yapabilmeyen cemiyet mensupları Rasim Bey’i yeni liderleri olarak gördüler. Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Şubesini örgütlemeye çalışan Rasim Bey’in eski bir ittihatçı olması işini zorlaştırmakta, taraftar bulmak için büyük çaba göstermesi gerekmekteydi. Başta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Sivas Müftüsü olan Abdürrauf Efendi olmak üzere, ulema takımı ve okumuş gençler büyük ölçüde Rasim Bey’in yanındaydı. Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Halit Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin faaliyetlerine iktidardaki partisinden aldığı güçle engel olmaya çalışmakta ve Vali Reşit Paşa’ya bu konudaki şikâyetlerini aktarmaktaydı. Reşit Paşa, Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin atadığı bir vali olmakla birlikte, eski bir İttihatçı, ondan da öte gerçek bir vatanseverdi.”¹⁵

¹² Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele’de Erzurum*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000, s. 30-31.

¹³ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 54.

¹⁴ Demirel, *İkinci Grup*, s.143-144.

¹⁵ Yularkıran, *Reşit Paşa’nın Hatıraları*, s.32, 37.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere Amasya'dan hareket ettikten sonra Tokat'a geldi. Sivas'a gelmeden önce Elazığ Valisi Ali Galip'in kendisini Sivas'ta tutuklatma girişimlerini öğrendi. Gerekli güvenlik önlemlerini alarak, 27 Haziran günü Sivas'a girdiler. Sivas halkı ve askerlerin oluşturduğu büyük bir kalabalık tarafından çoşkuyla karşılandılar ve geceyi kolordu karargâh binasında geçirdiler. Mustafa Kemal Paşa Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileriyle yaptığı toplantıda şu isteklerde bulundu: "Halkın çoğunluğunu, özellikle okumuş ve genç unsurları maksat ve gaye etrafında toplayınız; fiili direnişe hazırlanın, olumsuz propaganda ve akımlara karşı önlemler alın; Kolordu Komutanı ve Kurmay Başkanı ile çok sıkı ve sürekli ilişki içinde bulununuz, onların şifresi ile önemli konular ve durumlar hakkında bilgi alış verişini yapın; Vali ile de mevcut iyi ilişkileri geliştirerek iki merkezin vilayete yapacağı duyurulardan bilgi sahibi olunuz; Sivas merkezinden Erzurum Kongresi için iki delege seçerek derhal yola çıkarınız."¹⁶

Sivas Valisi Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Haziran ziyaretini ve ziyaretin yansımalarını şöyle anlatmıştır: "Mustafa Kemal Paşa Sivas muhitinde belki bir kıvılcım halinde yaşayan feveran kabiliyetini yelpazelemiş, kuvvetli bir ateş haline getirmiş bulunuyordu. Onun bu işi kısa birkaç temas ve görünüşte basit bir iki işaret ile yaptığını görmüştüm. Rasim Bey, o temaslardan ve o işaretlerden şevk alan, feyiz alan Sivaslıların başındaydı, paşanın ayrılmasıyla beraber Müdafaa-i Hukuk teşkilatını genişletmeye, propaganda işini büyültmeye koyulmuştu."¹⁷

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, uykusuz geçen gecenin ardından, 28 Haziran 1919 günü sabahı, Ramazan Bayramı topları atılırken Sivas'tan ayrıldılar. Molalarda yemek için yanlarına -her yola çıkışlarında olduğu gibi- 10 ekmek, iki okka peynir ve on haşlanmış yumurta almışlardı.

Mustafa Kemal Amasya'dan gelmeden önce karargâhından Sivas'a gönderdiği Miralay (Albay) Dr. İbrahim Tali (Öngören) ve Binbaşı Kemal (Doğan), Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden birkaç kişiyle birlikte Mekteb-i Sultani'nin Müdürü olan Ali Naim Bey'i ziyaret ettiler. Sivas Kongresi için Mekteb-i Sultani binasını tahsis etmesini istediler. Mekteb-i Sultani Müdürü Ali Naim Bey, bu isteğe karşı çıktı. 25 ve 27 Ağustos 1919 tarihlerinde Maarif Vekâleti'ne telgraflar çekerek bunalım içinde olduğunu, kendisini baskı altında hissettiğini, etrafında yabancı simaların gezdiklerini belirterek, istifaya mecbur kalacağını, bu nedenlerle başka bir yere tayin edilmesini istedi.

Olağanüstü bir süreçten geçiliyordu. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikedeyken müdürün itirazı dikkate alınmadı. Okulların tatil dönemi idi. Öğretim yılına başlanırken Sultani öğrencileri şehrin uygun görülen iki konağına geçici olarak nakledildiler.¹⁸

¹⁶ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 55.

¹⁷ Yularkıran, *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, s. 63, 64.

¹⁸ Talip Mert, "Sivas Sultanisi Müdürü Ali Naim Bey", *Sivas: Sultanşehir Kültür ve Sanat Dergisi*, Sivas Lisesi Özel Sayısı, 7/17 (Güz 2013), s. 98-101.

Gerek yollarda, gerekse geldikleri yerlerde çeşitli güçlüklerle karşılaşan delegeler, olumsuz propagandaların etkisi altındaydı. Vali Reşit Paşa'nın anılarında dile getirdiği şu olay, bu olumsuzlukları anlatması bakımından güzel bir örnek oluşturmaktadır: "Bu sırada garip bir hadise yaşandı. Kongreye katılmak üzere Sivas'a gelmiş olan delegelerden biri ortadan kayboldu. İlk bakışta polisiye bir vakaya benzeyen bu kaybolma olayı gerçekte siyasi idi. Çünkü delege efendi, kongrede bulunmak kararıyla ve halkından, bulunduğu livadan bir delege olduğuna ilişkin belgeyi alarak Sivas'a geldiği halde, kongrede (Sivas Kongresi'nde) bulunmaktan korkarak ansızın savuşmuş bulunuyordu. Korku yürekten yüreğe geçiyordu. Fakat gereksiz korkunun bulaşıcı olmadığını bu olay nedeniyle anladım. Çünkü bulaşıcı olsaydı, farklı yerlerden Sivas'a gelmiş ve Erzurum'dan yola çıkan kişileri beklemekte bulunmuş olan diğer delegelerin de birer birer savuşmaları gerekirdi..."¹⁹

3. Erzurum Kongresi İçin Sivas'ta Delege Seçimi Yapılması ve Delegelerin Kongredeki Rollerini

Mustafa Kemal Paşa 27 Haziran 1919 günü geldiği Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile yaptığı görüşmede, Erzurum Kongresi için iki delege seçerek göndermelerini bildirdi. Bu delegelerin seçimi için Kadı Hasbi Efendiye kapalı zarf içinde bir kağıt verdi ve bu kağıtta yazılanların Sivas halkına anlatılmasını istedi. Bu hususlar Cami-i Kebir'de (Ulu Cami) halka anlatıldı. Camideki görüşmede memleketin ileri gelenlerinden 25 kişi belirlendi ve Erzurum Kongresi'ne gönderilecek delegeleri seçmeye yetkili kılındı.

Fazlullah Bey (Moral) Sivas'ın bilge, ulu kişilerinden Mûr Ali Baba'nın torunu, şair Abdulkadir Gulâmî'nin oğluydu. Öğretmen olan Fazlullah Bey Maraş'ta Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı bulunduğu sırada, Fransız işgal güçleri ve Ermeni fedailerinin tehdidi üzerine Sivas'a geldi. Geldiği memleketinde çok sayıda göçmenle şehrin mahşer gününü andırıldığını gözlemledi. Bu arada Şarkî Karahisar İdadisi Müdürlüğü'ne atandığını öğrendi. Atandığı okulun öğretmenlerinin on bir aydır maaşlarını alamadıklarını öğrenince gitmekten vazgeçti. Vali İsmail Kemal Bey'in avans olarak verdiği 90 kağıt para ile gitmek zorunda kaldı. Gittiği Şarkî Karahisar'da ailesini Maraş'tan getirebilmek için arayışa girdi. Koyulhisar Kaymakamı Rifat Bey iâşe ambarından iki iâşe bedelini kendisine tahsis etti. Parayı posta ile ailesine gönderen Fazlullah Bey, kendilerini karşılamak üzere Sivas'a geldi.

Ailesini yerleştirmekle meşgul olduğu bir sırada kendisine not ve özel adamlar gönderilerek Muhasebecizâde Tefik Efendi'nin evinde hayırlı bir iş hakkında görüşüleceğinden, bu toplulukta kendisinin de hazır bulunması istendi. Fazlullah Bey bu davete katıldı. Yapılan görüşmeler sonucunda Erzurum Kongresi'ne şehir olarak katılma konusunda görüş birliğine varıldı. Orada hazır bulunanların tamamı görevi yerine getirmeye muktedir olmalarına rağmen kimi memuriyetini, kimi ticaretini, kimi

¹⁹ Yularkıran, *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, s. 121, 122.

rahatsızlığını, bazıları da yolun uzunluğunu bahane ettiler. Fazlullah Bey'e aile fertlerine ve kendisine her türlü yardımda bulunacaklarına dair kesin olarak söz verdiler. Erzurum'a gitmesi konusunda rica ve ısrarda bulundular. Fazlullah Bey ile birlikte gitmesi için Evkaf Başkatibi Ziya Bey'i de (Başara) ikna ettiler.

Ziya ve Fazlullah Beyler temin edilen yol parası, diğer harcama bedelleri ve delege seçim belgelerini alarak, kiralanan yaylı araba ile yola çıktılar. Erzurum Kongresi'nde Sivas Merkez Sancağını (Nefs-i Sivas) temsilen Erzurum Kongresi'ne katıldılar ve şehirlerini başarıyla temsil ettiler.²⁰

Erzurum Kongresi'nde Sivas Vilayeti'ni aşağıdaki delegeler temsil etmiştir:

- 1- Fazlullah Moral – Sivas Merkez Sancağı
- 2- Yusuf Ziya Başara – Sivas Merkez Sancağı
- 3- Recep Dinçer – Zara (Koçgiri) Kazası
- 4- Hayrullah Seyhan – Divriği Kazası
- 5- İsmail Hakkı Çeçen – Suşehri Kazası
- 6- İbrahim Süreyya Yiğit – Amasya Sancağı
- 7- Dr. Mahmut Cemil Şencan - Şarkıkarahisar Sancağı
- 8- Mehmet Rıfat Arkun – Tokat Sancağı
- 9- Çadırcızâde Ali – Koyulhisar Kazası
- 10- Mehmet Mustafa Atay – Mesudiye Kazası
- 11- Mehmet Şeref – Niksar Kazası
- 12- Hüseyin Hüsni Özhan – Alucra Kazası
- 13- H. M. Sırrî Kaymaz – Reşadiye Kazası

Altı Doğu vilayeti, bağımsız sancaklar ve Trabzon Vilayetinin katılımı ile gerçekleştirilen Erzurum Kongresi'ne yaklaşık 56 delege katılmış, Sivas Vilayeti 13 delege ile temsil edilmiştir.²¹

Erzurum Kongresi'nde görev yapan iki Sivas merkez delegesinden biri olan Ziya Başara'nın oğlu emekli yargıç Ata İbrahim Başara'nın 28 Mayıs 2002 günü, Ankara'da yaptığımız mülakatta anlattıklarına göre, Ziya Bey, Muhasebecizâde Tevfik Bey'in evinde yapılan toplantıda Erzurum Kongresi'ne delege seçildikten sonra evine gelir. Eşine, "Hanım, kelle koltukta vatan uğruna Erzurum'a gitmemiz gerekiyor. Orada kongre toplanacak. Rızalığın var mı?" diye sorar. Eşi, "Hay hay, vatan mevzubahis ise tabii ki gideceksiniz. Rızalığım elbette var" der.

²⁰ Ahmet Necip Günaydın, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, Sivas: Cumhuriyet Üniv. Atatürk İlkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2002, s. 35-37; Semir Günaydın, *Fazlullah Moral'in Erzurum Kongresi Anıları ve Tarih Literatürüne Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Erzurum BYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 25-26.

²¹ Günaydın, *Erzurum Kongresi'ne...*, s.13, 14.

Ziya Bey, 1907 yılında henüz 38 yaşındayken, kendi imkanlarıyla, “Ziya Bey Kütüphanesi”ni yaptırmış, TBMM’de yedi dönem Sivas Milletvekili olarak görev yapmıştır.²²

Erzurum’da, kongrenin toplanmadığı bir cuma tatili günü, Sivas merkez sancağı delegeleri olan Fazlullah (Moral) ve Ziya (Başara), Mustafa Kemal Paşa ile özel bir görüşme yapmışlardır. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa’dan Anadolu’ya geçişini, İstanbul yönetimi ile olan ilişkilerini ve irtibatlarını dinlemişlerdir. Sivas delegeleri, Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Temsiliye’ye Sivas namına seçilmeleri teklifini reddetmişler, onların yerine Rauf (Orbay) ve Bekir Sami (Kunduh) Beyler seçilmişlerdir.²³

Sivas merkez sancağını temsilen Erzurum Kongresi’ne katılan Fazlullah Bey (Moral) kendisine has kişiliği ile etkin rol oynadı. Fazlullah Bey, Erzurum’dan delegelerin uğurlanışını anılarında şöyle anlatmaktadır: “İlıca’ya kadar bizi teşyi için gelen Gazi Paşa, beş on gün sonra garp vilayetleri mümessillerinden müteşekkil Sivas’ta da bir kongre akdedileceğinden, Sivas’ta bulunan düvel-i ecnebiye konsolosluklarından mektum tutulacağından, bu yapılacak hafi kongreye gelecek mümessilleri hanlardan, otellerden alarak, onların izaz ve ikramlarını temin ile, Erzurum gibi kongre mahallinin tefriş ve izhar edilmesini tavsiye ettiler, kendilerinden ayrıldık.”²⁴

Erzurum’dan Sivas’a dönen Fazlullah Bey, delegelerin hanlarda, otellerde kalmadıklarını, Sivaslıların kendilerini evlerinde misafir ettiklerini memnuniyetle öğrendi. Mustafa Kemal Paşa’nın kendilerine yaptığı tavsiyeleri Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileriyle paylaştı.

İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy), İsmail Hami (Danışment), Hakkı Behiç Bey gibi isimler Mekteb-i Sultani’de bir araya gelerek görüşmeler yapmaktaydı. Fazlullah Bey, zaman zaman delegeleri ziyaret ediyordu. Gazete çıkarmak ve hatıra gelmeyen konular üzerinde imâl-i fikir ettiklerini görünce onlara şöyle demişti: “Aziz arkadaşlar, bendeniz Sivas temsilcisi olarak Erzurum Kongresi’nde bulundum. Bizim infaz ve icrasına karar verdiğimiz maddeler şunlardan ibarettir: Doğu vilayetleri temsilcilerinin kararlarına Batı vilayet temsilcilerinin de katılması şarttır. Bundan dolayı bu arz ettiğim maddeler üzerinde dolaşmış olacaksınız. Bu günlerde Gazi Kemal Paşa da gelecek.” Delegeler kendilerine yapılan bu uyarı karşısında: “Hay Allah senden razı olsun Hoca Efendi, iyi ki söyledin. Yoksa biz beyhûde yorulacaktık.” demişlerdi.²⁵

²² 704’ü el yazması, 5985’i matbu yayınlardan oluşan kütüphane kamulaştırılarak Kültür Bakanlığına bağlandı. Günümüzde “Ziya Bey Yazma Eserler İhtisas Kütüphanesi” olarak hizmet vermektedir. (Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne*, s.123-125.)

²³ Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne*, s. 64. 65.

²⁴ Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne...*, s. 76; Semin Günaydın, *Fazlullah Moral’in...*, s. 74.

²⁵ Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne...*, s. 111; Semin Günaydın, *Fazlullah Moral’in...*, s. 74-75.

4. Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye'nin Sivas'ta Karşılanması ve Sivaslıların Kongre Hazırlıkları

2 Eylül 1919 günü Sivas olağanüstü bir güne hazırlanıyordu. Erkenden uyanan Sivas halkı, buruk bir sevinç içindeydi. Bir yandan işgallerin, katliamların, tecavüzlerin verdiği bir ıstırap; bir yandan da kurtuluş ümidi olarak görülen Millî Mücadele'nin liderini şehirlerinde misafir edecek olmalarının sevincini yaşıyorlardı.

Rasim Başara, 2 Eylül 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin Sivas'a gelişlerini ve halk tarafından karşılanmalarını şöyle anlatmıştır: "Atatürk Erzurum'dan Sivas'a geldiği gün, çok muhteşem bir istikbal alayı hazırlanmış; şehirde mevcut bütün fayton ve yaylı arabaları bu işe tahsis edilmişti. O zamanki Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları hariç, memleketin bütün ileri gelenleri bu istikbale iştirak etmiş ve kesif halk kütlesi şehrin medhaline toplanmıştı. Dört, beş kilometre mesafede çadırlar kurulmuştu. Misafirlerle karşılayıcılar orada mülaki oldular. Kısa bir müddet tevakkuftan ve o günün meseleleri hakkında kısaca görüşmelerden sonra hareket edildi ve güneş gurub ederken şehre girildi. Mustafa Kemal Paşa'nın o günkü kıyafeti hâlâ gözümün önündedir: Hâki renkte, sivil bir avcı elbisesi, başında kalpak, göğsünde bir harp madalyası vardı."²⁶

Kongre döneminin postane muhabere memurlarından Rifat Akman ise o günü şöyle anlatmıştır: "Atatürk Erzurum'a muvasalat etmiş, orada kongre yapmış, vaziyet hazırlamıştı. Bizler bunu kâh telgraf muhaberatından, kâh her hafta elimize geçen ve Anadolu'ya nur saçan Necati Bey'in çıkardığı (Albayrak, Envâr-ı Şarkıyye) gazetelerinde okuyorduk. Herhalde oradaki vazife hitam bulmuş oluyor ki, bir gün Atatürk'ün Sivas Kongresi'ni açmak üzere Sivas'ı teşriflerini duyduk. Daire paydosunda istikbaline koşan hemşehrilerimizin arasına biz de katıldık. Günlerden Salı ve 2 Eylül 1919 günü idi. Tam Kılavuz'un (Sivas'ın doğusunda bir semtin adı) tepesindeyiz. Kulaktan kulağa: 'Hafik'ten hareket etmiş, yaklaştı, şimdi gelir' diye konuşulurken, Seyfebeli'nin eğri büğrü yollarında Sivas'a doğru ilerleyen bir tenezzüh otomobili, kâh kayboluyor, kâh çıkıyor; beklenen görünmeye başladı. Can çekişen bir milletin doktoru son süratle bize yaklaşıyordu. Tam tepede durdu. Herkes koştu. Yanında Şeyh Fevzi Efendi, Hoca Raif Efendi, Rauf Bey'le otomobilden indiler. İstikbaline gelen zevatın birer birer ellerini sıktılar. Üzerinde kurşuni bir avcı elbisesi, başında kalpak ve göğsünde bir liyakat madalyası taşıyordu. Dükkanını kapatarak bu kahramanı görmek üzere istikbaline koşmuş olan binlerce halkı, beşuş bir çehre ile selamlayıp, iltifat buyurdular. Tekrar otomobillerine binerek şehre yürüdüler. Artık bize bir kuvvet ve kudret gelmiş, memleket özlediği önderine kavuşmuştu."²⁷ Mustafa Kemal Paşa, kendisini karşılamaya gelen Rasim Bey'e (Başara) dönerek "Rasim Bey, gençler için vatani işlerde ölmek mevzubahis olabilir. Lakin korkmak asla!" dedi.²⁸

²⁶ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 107.

²⁷ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 107-108.

²⁸ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 109. Sivas'ta bulunan Fransız subayı Bruno'nun "Kongre yapılırsa Sivas'ı işgal edecekleri" tehdidinin Erzurum'da iken kendisine iletilmesi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa bu uyarıyı yapmıştı.

Gelen heyet içinde bulunan Rauf Bey (Orbay) hatıralarında o günü şöyle anlatmıştır: “Eylül’ün ikinci günü Sivas’a vardık ve başta Vali Reşit Paşa, Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey ile asker, sivil, talebe ve halkın kütleler halinde katıldığı parlak merasimle karşılandık.”²⁹ Karşılama çıkamayan Sivaslılar caddenin iki yanını doldurmuş, alkış tufanı arasında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını karşılıyordu.”³⁰

Mustafa Kemal Paşa’yı Sivaslılar ilk defa görmüyordu. Bütün Anadolu insanları gibi “Sarı Paşa” lâkabıyla Çanakkale’deki kahramanlıklarından tanıdıkları paşayı, ilk defa 27 Haziran 1919 günü bizzat görmüşlerdi. Sivas caddelerindeki duvarlarda Mustafa Kemal Paşa için “hain, asi, muzır” ifadelerinin yer aldığı bildirilerin asıldığı, tutuklanacağı söylentilerinin dolaştığı bir sırada, onu yine coşku ile karşılamışlar ve Erzurum Kongresi’ne giderken uğradığı Sivas’ta bir gün misafir etmişlerdi.

Kılavuz tepesinde karşılanan paşa ve beraberindekiler, coşkun gösteri ve alkışlarla girdikleri Sivas’ta, ikametlerine ayrılan Mekteb-i Sultani binasına geldiler. Vali Reşit Paşa, mektebin kapısında idi. Paşayı burada karşıladı ve “Hoş geldiniz” diyerek ayrıldı. Bu davranış Mustafa Kemal Paşa’nın dikkatinden kaçmadı. Bu sebeple onun hakkında, “Diplomat vali, şehir dışında bizi karşılarsa işine elvermeyecek, mektep kapısına gelmezse bizi gücendirecek. Ne yapsın. Haksız değil. Henüz bizim mi, İstanbul’un mu ağır basacağını kestiremiyor.” diyecekti.³¹

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ve Heyet-i Temsiliye, Mekteb-i Sultani binasını 18 Aralık 1919 gününe kadar karargâh olarak kullandılar. Ders yılı başladığı günden itibaren okulun yedi sınıfı Paşabostanı mahallesindeki Burhanettin Efendi’nin konağına; ilk beş sınıfı ise Taşlı Sokak’ta bulunan Abidin Bey’in konağının karşısındaki eve taşınmış ve eğitimlerini orada sürdürmüşlerdir.³² Binanın müdür odası Mustafa Kemal Paşa’ya ayrılmıştı. Paşanın odasındaki eşyalar, Sivas Müdafaa-i Hukuk Derneği yöneticileri olan Müftü Abdürrauf Efendi, Şekercizâde İsmail Bey ve Sığırcızâde Hayri Bey tarafından getirtilerek odaya yerleştirilmişti.³³ Bu odanın yanındaki geniş oda, sandalyeler ve birkaç okul sırası konularak kongre salonu haline getirilmişti. Salona bir kürsü yerleştirilmiş, üstüne güzel bir seccade örtülmüş, duvarlar halılar ve bayraklarla süslenmişti. Kongre başkanı için bir masa konmuştu. Duvara asılan küçük bir halı üzerinde Osmanlı devlet arması ve altında “Padişahım çok yaşa” sözü yazılıydı.

Sivaslı bir genç kız, çeyizinden yatak örtüsünü çıkarıp getirerek, Mustafa Kemal Paşa için hazırlanmış olan yatağın üzerine örttü. Sarı renkli atlas yastığın üzerinde, koyu renk bir ibrişimle ve eski harflerle işlenmiş şu beyit göze çarpıyordu:

²⁹ Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009, s. 339-340.

³⁰ *Hatıralar*, s. 133-137; Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 106-108; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Ankara: TTK, 1997, s. 203-207; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Gazi Mustafa Kemal Tarafından 1927*, 10. Baskı, İstanbul: YKY, 2020, s. 40.

³¹ Kansu, *Erzurum’dan*, s. 205.

³² İsmail Çolak, *Kuvayı İlmiye*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008, s. 241.

³³ Aşkun, *Sivas Kongresi*, s. 97,-98.

“Cihanın câhına mağrur olup incitme insanı;

Süleyman-ı zaman olsan bırakırsın bu eyvanı.”

Mustafa Kemal Paşa, geldikleri gün kendilerine ayrılan odaları, kongre salonunu gezerken, gözlerine yastık üzerindeki bu anlamlı sözler ilişti, dikkatle okudu. Yanında bulunan Mazhar Müfit Bey'e dönerek, “Bu ikaz hepimize Mazhar Bey” dedi. Vali Reşit Paşa'nın verdiği yemek ziyafetinden sonra dinlenmeye çekildiler.³⁴

Günün ilk ışıklarıyla uyanan Mazhar Müfit Kansu, şehri gezmeye çıktı. Niyeti nabız yoklamak, halkın izlenimlerini, kanaatlerini öğrenmekti. Mazhar Müfit, kitabının “4 Eylül 1335 (1919) öğle vakti...” diye başladığı Sivas anıları bölümünde, 2 Eylül'ü 3 Eylül'e bağlayan geceyi uyuyarak geçirdiklerini, dinlendiklerini belirttikten sonra şöyle devam eder: “Dün sabah (3 Eylül 1919) erkenden çarşıya ve Sivas'ı gezmeye çıktım. Bu sabah gzmelerime ve halk ile temaslarıma devam ettim. Sivas'ta çok elektrikli bir hava var. Bu elektrikli havayı yapan üç vaziyettir: 1- Hürriyet ve İtilaf Partisinin ve İstanbul'daki çeşitli muhalefetin entrikaları ve İstanbul Hükümeti'nin propagandası. 2- Millî mukavemet ruh ve fikrinin halk geneline hâkim oluşu ve Sivas Kongresi'ne millî iradenin gerçekleşmesi yolunda büyük bir inançla bağlanması. 3- İstanbul'dan gelen bazı delegelerin bütün kurtuluş çare ve önlemlerini ecnebi himayesinde ve manda fikrinde aramaları ve bu hususta telkinlere başlamış olmaları. Bununla beraber, Sivas yaylasının öz evlatları istisnasız millî iradenin akışı yönünde his ve fikirlerini belirtmiş bulunuyorlar. Hemen görüştüğüm bütün yerliler en kuvvetli bir inanç ve iman hissiyle Millî Mücadele ruh ve bilincine bağlı bulunuyorlar. Bilhassa Şekercizâde İsmail Efendi isminde bir kişiyle tanıştım. Beni dükkanına götürdü. Beraber kahve içtik. Dükkânda daha birçok Sivaslı tanınmış kimseler vardı. İsmail Efendi beni, fikirlerimi, ileri durum hakkındaki düşüncelerimizi araştırırken ben de onun his, düşünce ve fikirlerinde Sivas halkının düşünceleri hakkında bir sondaj yapmış oldum. Gerek İsmail Efendi'yi gerek dükkândaki bütün Sivaslıları fevkalâde insaniyetli, vatansever, davaya ve mücadele azmine hazır buldum.”³⁵

Kansu İsmail Efendi'nin kendisine şunları söylediğini aktarır: “Günlerdir, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini bekliyorduk. Erzurum'dan hareketleri ve yolda buldukları duyulunca, halk sevince boğuldu. Hele ayın ikisinde burada bulunacakları belli olunca, halkın sevincinin, coşkulu gürültüsünün sonu yoktu. Tabi gördünüz; atı olan atı ile faytonu olan faytonu ile, yaylısı olan yaylısı ile ve ayağına güvenen ayağı ile kendisini Kılavuz Tepesi'ne attı. Çarşıdaki dükkanlar kapandı. Herkes yollara döküldü. Sivas'ta yapılan büyük karşılama Kemal Paşa'nın şahsında Millî Mücadeleye ne büyük ölçüde bağlandıklarını göstermeye yeter bir belirtidir.” Kansu Kâmil Efendi ismindeki bir başka tüccarın söylediklerini de kitabında aktarır: “Müftü Abdür-rauf Efendi, Kolordu Komutanı Salâhattin ve Eski Sivas Mebusu Rasim Beyler de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini ve

³⁴ Kansu, *Erzurum'dan*, s.206; Müjgan Üçer, “Mustafa Kemal Paşa'nın Odası”, Sivas: *Hayat Ağacı Dergisi*, Yaz 2005, s. 28-31.

³⁵ Kansu, *Erzurum'dan*, s. 208.

heyetini karşılamak, konuk etmek hususunda büyük çaba sarf ettiler. Gerçekten Hürriyet ve İtilafçılar; ‘Mustafa Kemal Paşa’nın girişimleri bir İttihat ve Terakki manevrasından ibarettir’ diyerek halkın fikirlerini çelmek hususunda ellerinden gelebilen gayreti gösterdiler. Başarılı olamadılar. Hatta Emîri Paşa, Hürriyet ve İtilaf’tan uzaklaşarak Paşa’nın karşılama törenine koştu ve Bekir Sami Bey’in ikna ve emirlerinden ayrılmadı. Emîri Paşa (Emir Marşan) daha sonra Mustafa Kemal Paşa’ya katılarak, Sivas’taki Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasındaki levhayı indirtecek ve birinci TBMM’ye mebus seçilerek mecliste İdare Amirliği görevini yürütecektir.”³⁶

Yine İsmail Efendi’nin dükkanında kayda değer bir konuşma da şöyledir: Jandarma tabur komutanı Ali Şefik Bey, Karakol Komutanı İbrahim Bey’e şu emri vermiş: “Mustafa Kemal Paşa iki Eylül’de Sivas’ta bulunacak. Sivas’tan Hafik’e kadar yollarda emniyet tedbirleri alınız.” İbrahim Bey, tabur komutanına bir latife sınırını geçmemek üzere şu cevabı vermiş: “Mustafa Kemal Paşa’nın ölü veya diri olarak ele geçirilmesi hakkında dosyamızda bir emir varken yollarda nasıl emniyet tedbiri alabiliriz?” Komutan gülererek şu cevabı vermiş: “O emir, dosyada uyuya dursun. Paşa’nın sağ, salim, sıhhatle Sivas’ı teşrifi lazımdır ve millî kurtulma bundadır.”³⁷ Mazhar Müfit, aktardığı bu duyumunun ardından, “Herhalde, kongrenin de öğleden sonra bu şuur ve bu hisle açılacağına ve neticeye bu inan ve imanın hâkim olacağına şüphem yok.” cümlesini not düşmüştür.

Sivas halkının Mustafa Kemal Paşa’ya ve onun şahsında Millî Mücadeleye olan bağlılıkları Kansu’nun hatıralarında açıkça belirtilmektedir. Mazhar Müfit Kansu, kongrenin toplandığı günkü izlenimlerini ve düşüncelerini şöyle anlatmaktadır: “Sivas halkı, Kongre’nin toplandığı gün, saat on üçten itibaren Mekteb-i Sultani’ye giden yolları doldurmuştu. Kongre binası olarak düzenlenen Mekteb-i Sultani’nin önü mahşer halindeydi. Günün Perşembe oluşu da ayrıca uğur sayılıyor, namazdan çıkan, çarşıdaki dükkanını kapayan, daireden ayrılan, işini gücünü bırakan herkes sel halinde bu kalabalığa katılıyordu. Kongre delegeleri de birer birer gelerek binaya giriyorlardı.”³⁸

5. Sivas Kongresi Sürecinde Yerel Katkıları ve Gelişmeler

Amasya Genelgesi’nde “Doğu illeri adına 10 Temmuz’da Erzurum’da bir kongre yapılacaktır. Adı geçen tarihe kadar diğer vilayetlerin delegeleri de Sivas’a ulaşabilirlerse Erzurum Kongresi delegeleri de Sivas genel toplantısına katılmak üzere hareket eder.” ifadesi yer almasına rağmen, bu durum gerçekleşmemiştir.

Erzurum Kongresi sonunda Doğu vilayetleri delegelerinin sadece Erzurum’daki kongreye katılma yetkilerinin olduğunu, uzun süredir Erzurum’da olduklarını, bu sebeple Sivas Kongresi’ne katılmayacaklarını ifade etmeleri üzerine, pratik bir çözüm yolu olarak Heyet-i Temsiliye üyelerinin altı Doğu vilayetini, Trabzon Vilayetini ve

³⁶ Kansu, *Erzurum’dan*, s. 208.

³⁷ Kansu, *Erzurum’dan*, s. 219.

³⁸ Kansu, *Erzurum’dan*, s. 211.

bağımsız sancakları (müstakil liva) temsilen Sivas Kongresi'ne katılmaları kararlaştırıldı. Sivas Vilâyeti de Erzurum Kongresi'ne katılan Doğu vilayetlerinden biri olması sebebiyle, delege seçme yoluna gitmedi.

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin belirlenmesi için altı Doğu vilayetinin her birine ve Trabzon'a ikişer; müstakil livalara (bağımsız sancaklara) ise birer olmak üzere kontenjan tanındı. Oylanmak suretiyle adaylar arasından kontenjan sayısı kadar üye seçildi.³⁹ Bu üyeler aynı zamanda vilayetlerinin temsilcisi sıfatını da kazanmış oldu. Toplam dokuz Heyet-i Temsiliye üyesinin tamamının Sivas'a gelmediği ise ayrı bir gerçektir.

Başkanlığını Sivas Müftüsü Abdurrauf Efendi'nin yaptığı Sivas Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, seçilmiş kişilerden oluşan Heyet-i Faale'nin sâmiin yani dinleyici sıfatıyla kongreye katılmasını istedi. İsteklerini yazılı olarak Bekir Sami (Kunduh) Bey'e ilettiler: "Sâmi Bulundurmak İçin Müracaat. Sivaslıların Pek Muhterem ve Necip Mümessili Bekir Sami Beyefendi Hazretleri'ne. Bi-mennihi'l-kerîm şu günlerde inikat ve küşadı mukarrer olan Millî Kongre'ye mahall-i içtima olmakla mübahi ve müftehir olan memleketimiz, bu mübahatın sevki necât-ı gâyâtına istinaden âmâl-i milliyenin hüsn-i husûlü yolunda teşekkül etmiş olan ve müntehap zevattan ibaret bulunan heyet-i faâlenin sâmiîn sıfatıyla kongreye kabulünü kongre heyet-i muhteremesinin memleketimiz hakkındaki hissiyât-ı itimat-kârânesinin bir nişanesi olmak üzere arz ve teklif eylemeyi mümessil-i muhteremlerinden rica eyler. 5 Eylül 335 (1919) Heyet-i Faâle namına Belediye Reisi Abdullah. Melfuf Olan Liste: 1 Rasim Bey → Mebus-ı sabık, 2 Hayri Bey → Memleketten, 3 İsmâil Efendi → Tüccardan, 4 Zihnî Efendi → Encümen azası, 5 Osman Efendi → Tüccardan, 6 Şeyh Recep Efendi, 7 Rıza Bey → Mütেকait binbaşı, 8 Hayri Bey → Sivaslı, 9 Hayri Bey → Divriğili, 10 Evliya Efendi → Belediye Reisi, 11 Ömer Efendi → Eğinli."⁴⁰

Bu talep yazısı, 4 Eylül 1919 günü ikinci celse görüşmeleri sırasında genel kurula hitaben okundu ve bu konuda görüşme açıldı. Bu görüşmede Sivaslıların dinleyici olarak kongre oturumlarına katılmaları uygun bulunmadı. Mustafa Kemal Paşa: "Fakat Sivas halkının burada mümessilleri mevcuttur: Rauf Bey, Bekir Sami Bey." diyerek Erzurum'da alınan karara ve seçime gönderme yaptı. Çünkü Rauf (Orbay) ve Bekir Sami (Kunduh) Sivas Vilayeti kontenjanından Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmişlerdi.⁴¹

Erzurum Kongresi'ne Sivas merkez sancağını temsilen katılan Ziyaettin (Başara) ve Fazlullah (Moral) Erzurum'da M. Kemal Paşa'nın ısrarına rağmen Heyet-i Temsiliye üyeliğine aday olmayı reddedince Bekir Sami (Kunduh) ve Rauf (Orbay) Erzurum Kongresi'nde Sivas Vilayeti kontenjanından Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçildiler.

³⁹ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara: Ziraat Bankası Yayınları, II. Cilt, 1993, s. 233.

⁴⁰ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara: TTK, 2.Baskı, 1986, s. 14; Recep Toparlı (Haz.) *Sivas Kongresi'nin Tutanakları ve Belgeleri*, Sivas: CÜSAM, 2014, s. 58.

⁴¹ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 14; Toparlı, *Sivas Kongresi'nin Tutanakları ve Belgeleri*, s. 508.

Dolayısıyla Sivas temsilcisi olarak Sivas Kongresi’nde yer aldılar.⁴² Bekir Sami Bey, İstanbul aydınlarının temsilcisi sıfatıyla, -kendisi Erzurum’da bulunmadığı halde-giyabında Heyet-i Temsiliye üyeliğine aday gösterildi ve seçildi.

Dinleyici olarak kongreye katılma başvuruları kabul görmeyen Sivaslıların gönlünü almak amacıyla, 11 Eylül günü halka açık, özellikle şehrin ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. 12 Eylül Cuma günü ise Cami-i Kebir’de kongre tarafından isimleri önceden belirlenen kişiler konuşmalar yaptı.⁴³ Müftü Abdurrauf Efendi’nin duygulu duası ile toplantı sona erdi.

Elâzığ valiliğine atanmış Ali Galip’in Sivas’ı basacak olması M. Kemal ve arkadaşları arasında tedirginlik yaratmış, yerel güçleri her ihtimale karşı hazır bulundurma ihtiyacına sürüklemişti. Bu amaçla silahlı ve atlı güçleri olan Sivaslı Halis Turgut Bey’den faydalanılmak istendi. Halis Turgut Bey İttihatçı olduğu için “tehcir meselesinden” çekindiğinden veya tedbirli davranmak amacıyla Sivas’tan dağa çıkmıştı. Kendisini çağırtdılar. Kongre binasına gelen Halis Turgut Bey’i Mustafa Kemal Paşa’nın misafirlerini kabul ettiği odada karşıladılar. Oturdu ve ilk söz olarak: “Ben evvela İttihatçiyım, sonra da Türkçüyüm. Bunu bir kere bilin de ondan sonra ne arzu ederseniz söyleyin.” dedi. Rauf Bey söylenerek: “Şimdi İttihatçılık, Türkçülük meselesi yok... Bir dâva vardır.” demesi üzerine, Halis Bey, “Yok bilin de bir kere ondan sonra...” cevabını verdi. Kendisine Ali Galip’in İstanbul Hükümeti ve İngilizlerle iş birliği içinde Sivas’ı basacağı ayrıntılı bir şekilde anlatıldı. Halis Turgut Bey, üzerine düşenleri yapacağını söyleyerek binadan ayrıldı.⁴⁴

Erzurum Kongresi’nde Suşehri Delegatesi olan Çeçenzâde İsmail Hakkı Bey hakkında araştırma yapmak üzere gittiğimiz memleketinde amcasının oğlu olan Bedir Çeçen ile bir görüşme yaptık. Mobilyacı olan Bedir Bey nefes almakta güçlük çekmekteydi ve hastaneden yeni taburcu olmuştu. Çok zor konuşabiliyordu. Öyle bilgiler verdi ki, Ali Galip Olayı için Mustafa Kemal Paşa’nın yerel güvenlik desteği arayışlarından biri günışığına çıktı. Buna göre Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi’nde Suşehri Delegatesi olan Çeçenzâde İsmail Hakkı Bey’e bir telgraf çekerek silahlı güçleri ile birlikte Sivas’a gelmesini istemiştir. İsmail Hakkı Bey verdiği cevapta, kendisine Ermeni sabotajları ile ilgili olarak bir mühtedi tarafından yapılan ihbar sonucu, elde ettiği bilgi ve belgelerle ilgilenmek zorunda kaldığından hemen gelemeyeceğini bildirmiştir.⁴⁵

ABD’li gazeteci L. E. Browne, *Chicago Daily News*’da aynı gün yayımlanan yazısında, Ali Galip olayının duyulması sonrasında Sivas’ta halkın gösterdiği tepkiyi şöyle anlatıyordu: “Şehir sevinçliydi, çünkü millî hareketin Yunanistan ve İngiltere’ye karşı olduğu da düşünülüyordu. Sokaklarda büyük törenler oldu. Yağa daldırılmış bezlerden yapılmış yanan meşaleler ortaya çıktı ve göstericiler kirli ve sürü kokan sokaklardan dalgalar

⁴² Günaydın, *Erzurum Kongresine*, s.75-76.

⁴³ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 15.

⁴⁴ Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s. 346.

⁴⁵ Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne*, s. 132.

halinde ana caddeye yürüdüler ve sonunda telgraf bürosunun önünde toplandılar. Anadolu'nun diğer şehirleri ile haberleşme kurulurken, Mustafa (*Kemal Paşa*) balkona çıkmak ve kalabalığı seyretmek için beni yanına çağırdı. Balkona çıktığımızda kuvvetli bir alkış koptu. Mustafa, kalabalığı selamladı. Kalabalık tekrar tekrar coşku ile alkışladı. Ve 'Hadi Ferid Paşayı asalım! Yunanlıları İzmir'de denize dökmek istiyoruz! Eğer İngilizler Yunanlıları desteklerse onları da denize dökelim!' diye bağırmağa başladılar. Yazılan muhtıra ve karar çoğaltıldı ve Mustafa balkonda otururken şehrin hoparlöründen yüksek sesle okundu. Muhtıra okunurken kalabalık sessizce dinledi. Belki de muhtıranın okunup bitmesinden otuz saniye sonrasına kadar hiç ses yoktu. Daha sonra kalabalık desteğini gürül gürül, coşku içinde haykırdı."⁴⁶

6. Sivas Kongresi Sonrası Yerel Katkılar ve Gelişmeler

Sivas Kongresi görüşmelerinde, çıkarılması kararlaştırılan *İrade-i Milliye* gazetesi yönetiminin hiçbir politik kuruluşla ve özellikle İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkisi olmayan birisine verilmesi kararlaştırıldı. Böyle birinin bulunması görevi Sivas eski milletvekili Rasim Bey'e (Başara) verildi. Rasim Bey, Sivas Lisesi'nin çalışkan öğrencilerinden biri olarak tanıdığı yirmi iki yaşındaki Demircizâde Selahattin'i (Ulusalark) bu işe uygun gördü. Salâhattin, görevi sevinçle kabul etti. Dilekçe ile valiliğe başvurarak gazetenin çıkarılma yetkisini aldı ve sorumlu müdürü oldu.

Gazetenin basılacağı Vilayet Basımevi Müdürü bir Ermeni vatandaşı. Basımevi saymanı Abdülkadir Bey (Sarisözen) müdürlüğe getirildi. Sivaslı mürettepler Mahmut (Başgöz) ve Nadir Efendiler de coşkun bir Millî Mücadele heyecanı içinde görev yaptılar. 14 Eylül 1941 tarihli *Ulus* gazetesinde kendisi ile yapılan bir söyleşide, *İrade-i Milliye* gazetesinin Sahibi Selahattin (Ulusalark), matbaanın emektar çalışanları ile ilgili bir anısını şöyle nakleder: "Aldıkları beş on kuruş yevmiye ile çocuklarının iâşesini zorlukla temin edebilen bu iki çalışkan mürettibi bazı fesatçılar ve bozguncular korkutmuşlar ve 'Padişah'a isyan niteliğindeki yazılar ile dolu olan *İrade-i Milliye* gazetesini çıkaranlarla beraber mürettepleri de ipe çekerler.' demişler. Bu söz üzerine elleri işten soğuyan bu mürettepleri Müdür Abdülkadir (Sarisözen) ile beraber yüreklendirdik ve aydınlattık. Dedik ki: 'Tuttuğumuz ve takip ettiğimiz bu yoldan başka vatanın kurtuluş yolu yoktur. Eğer vatan kurtulmazsa ne matbaa kalır, ne mürettip. Yurt için çalışanların en büyük mükâfatı vatan olacaktır. Sizler millet yolunda birer kahraman işçilersiniz. Kahramanlar ne menfaat ve ne de korku bilmezler.' Bu sözler üzerine kendilerine fena telkinlerde bulunanlara lânet okuyarak sabahtan akşama kadar ve bazen geceleri bile önünde ayaküstü çalıştıkları kasalarının başına geçtiler ve eskisi gibi hararetle çalışmaya koyuldular. Eğer bu iki mürettip işten çekilselerdi, *İrade-i Milliye* gazetesinin neşriyatı muhakkak uzun zaman sekteye uğrayacaktı."⁴⁷

⁴⁶ Deniz Bilgen, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi*, İstanbul: Kaynak Yay., 2004, s. 224.

⁴⁷ Selahattin Ulusalark ile yapılan röportaj. *Ulus*, 14 Eylül 1941.

O günlerde Sivas Ziraat Çiftlik Mektebi Müdürü olan Süleyman Fahri Bey’in anlattıkları da şöyledir: “Bir gün Heyet-i Temsiliye bir tamimle İstanbul ile resmi yazışması olan resmî kurumlardan ellişer adet başlıklı resmî zarf istedi. Ben de ‘Sivas Ziraat Çiftlik Mektebi’ başlıklı zarflardan elli tane verdim. Bunların ne olacağını bilmiyordum. Fakat günün birinde İstanbul’daki Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi Müdürü Nazım Bey’den bir mektup aldım. Kendisine gönderdiğim *Îrâde-i Milliye* gazetesi için teşekkür ediyordu. O zaman bu zarflar ile İstanbul’a ne gönderildiğini anladım.”⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümeti Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmek üzere Amasya’ya gittiler. Sivas Telgrafhanesi’ni zor kullanarak basan Şeyh Recep ve iki arkadaşı Salih Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve padişaha telgraflar çekerek Mustafa Kemal Paşa’yı Sivas’ta istemediklerini bildirip, Salih Paşa’nın Sivas’a gelerek inceleme yapmasını talep ettiler. İngiliz Muhipleri Derneği Başkanı Sait Molla, İngiliz ajanı Papaz Frew’e yazdığı 24 Ekim 1919 tarihli yedinci mektupta, “Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek...” diye yazmıştı.⁴⁹

Şeyh Recep’in İstanbul’a çektiği telgraf *Alemdar* gazetesinde yayımlanınca Sivaslılar harekete geçti. Müftü Abdurrauf Efendi’nin başkanlığında 28 Ekim 1919 tarihli bir telgraf hazırlayarak *İkdam* gazetesinde yayımlanmasını sağladılar. Bu telgrafta Şeyh Recep’in temsil yeteneği olmadığından, telgraflarındaki konuların gerçek dışı ve iftira olduğundan, millî amaçların gerçekleşmesi için kararlılık içinde çalıştıklarından söz ediliyordu. Telgrafın altında Müftü Abdurrauf Efendi başta olmak üzere Belediye Reisi Abdullah (Abdulhalik), Rufai Şeyhi Abdulmuttalip, Nakşibendi Şeyhi Hayrettin, ulemadan Kasım Hafız, ulemadan Mehmet, ulemadan Osman, Vilâyet Meclis-i İdare azasından Mustafa, Belediye azasından Nuri, Muhasebecizâde, eşraftan Mehmet Tevfik, eşraftan Mütevellizâde Mehmet, tüccardan Sıgırcızâde Hayri, Ticaret Odası Reisi Ahmet, eşraftan Dizdarzâde Rıza, eşraftan İhsan, tüccardan Mustafa, Tayfurzâde Tahir, Güldiağazâde Osman, Hüseyin Ağazâde Ahmet, esnaftan Ömer Efendi, Ağazâde Abdullah, Rıdvanzâde, tüccardan Ebu Beşir, tüccardan Mehmet Sabri, tüccardan İsmail Hakkı, tüccardan Mehmet Paşazâde Mehmet, eşraftan Mustafa Vasfi, eşraftan Yusuf, Hatipzâde Sabri, Şişecizâde Mehmet ve Rüstemizâde Hüseyin ve daha tanınmış birçok kimsenin imzaları yer alıyordu.⁵⁰

Sivas’ta Kız Numune Mektebi’nde toplanan Sivaslı kadınlar, Melek Reşit Hanım’ın başkanlığında Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’ni kurdular. Toplantılarda çok etkili konuşmalar yaptılar.⁵¹ Genel merkezi Sivas’ta olan cemiyetin başlıca şubeleri şunlardı: Kangal (Sivas), Viranşehir (Urfa), Kayseri, Eskişehir, Kastamonu, Erzincan,

⁴⁸ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, İstanbul, TİB, 2008, s. 254; Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu’nun anlattıkları, Ek: 15

⁴⁹ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara: TTK, 1991, s. 86.

⁵⁰ Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1965, C. II, s. 122-124.

⁵¹ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1996, s. 1.

Amasya, Burdur, Konya, Yozgat, Bolu, Aydın, Pınarhisar (Kırklareli) ve Niğde.⁵² Sivas'ta yerli ve memur eşlerinden oluşan 16 kişilik yönetim kurulu oluşturuldu. Sivas AKMVC'nin Heyet-i İdaresi: Reise-i Ulâsı (Başkan) Melek Reşit, Reise-i Sâniyesi (II. Bşk.) Samiye Tevfik, Kâtibe-i Mesûlesi (Sekreter) Şefika Kemal, Rahmi Bey refikası Nuriye, Hamdi Bey refikası Nuriye, Veznedarı Nasuhzâde Emine, Muhsin Paşazâde Meşhude, Sezai Efendi refikası Şerife, Tirkeşzâde Ömer Efendi refikası Ferruh, İstinaf Müddeiumumîsi refikası Neyyire Ziya, Nafia Sermühendisi refikası Emine Emin, Darüleytam Müdiresi Makbule Zelifa Rıza, Sabık Polis Müdürü refikası Müşfika Kamer, Biçki Salonu Müdiresi Tacürricâl Ali, Kolordu Sertabibi refikası Behire Nuri, Telgraf Başmüdürü refikası Memduha Lütfi.

Sivas AKMVC'nin 800 azasından bazıları da şunlardı: Emirbeyzâde Emir Paşa refikası Hatice, Baytarzâde Hakkı Bey refikası Nakime, Belediye Tabibi İlyaszâde Ziya Bey refikası Huriye, Mukabilzâde Hayriye, Küçükağazâde Raif Bey kerimesi Belkis, Başçavuşzâde Dr. Remzi Bey refikası Kevser Azmi, Orman Müdürü Sabit Bey refikası Nasriye, İstinaf azası Hafız Efendi refikası Şahver, Binbaşı Mehmet Ali Bey refikası Münevver, İstinaf azası Avni Bey kerimesi Şayan, İstinaf Ceza Reisi Bey refikası Hicaze, Sulh Hâkimi Beyin refikası Ülfet, Serbaytar Binbaşı Ali Rıza Bey refikası Feriha, Sabuncuzâde Osman Efendi kerimesi Kadriye, Ziraat Bankası Müdürü Bey refikası Habibe, Eşraftan Müezzinzâde refikası Râbia, Maarif Müdürü Bey refikası Fetânet, Şube mühendis Beyin refikası Nazife, Sıhhiye Müdürü Bey refikası Şaziye, Tüccar Habibzâde Hacı Sabri Efendi haremi Şerife, Küçükağazâde refikası Refika, Abdi Efendizâde refikası Fethiye, Gülhaşzâde refikası Sâniye, Muhasebe-i Hususiye Müdürü refikası Şefika, Şükrizâde refikası Zinet, Emirpaşa Efendizâde Nâile, Pirtalazzâde Ziya Efendi refikası Hayriye, Hacı Ebubekirzâde Osman Efendi refikası Fatma, Kâhya Emin oğullarından Halis Turgut Bey refikası Natife, Sığırcızâde Hayri Efendi refikası Latife.⁵³

9 Aralık 1919 günü derneğin kuruluşu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildiğinde, Gazi cevaben, "Maksat vatanı müdafadır. Bu teşebbüsün birinciliği şerefini kazandıkları için Sivaslı hanımefendileri tebrik ediyorum" demiştir. Derneğin protesto telgrafı çektikleri başlıca yerler şunlardır: Kilis'teki Fransız Komutanlığı, İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcileri, Padişah, Sadrazam ve Dahiliye Nezareti, Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Osmanlı Ayan ve Mebuslar Meclisi, Fransız Cumhurbaşkanı Poincare'in eşi, ABD Başkanı Wilson'un eşi, İngiltere ve İtalya Kraliçeleri ile ABD Ayanı.⁵⁴ Sivas AKMVC yaptığı faaliyetlerle ülke kadınlarına örneklik etmiş, kadınların yükselen sesi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, 108 gün karargahları olan Mekteb-i Sultani'nin önünden yolcu edileceklerdi. Son kalan paraları ile yolluk olarak yirmi yumurta, bir okka peynir ve on ekmek almışlardı. Tarih 18 Aralık 1919 Perşembe sabahı, saat dokuzdu. Kongre binasının önünde binlerce Sivaslı toplanmıştı. Birçok kişi de at ya da araba ile Millî Mücadele önderlerini birkaç saat takip ederek uğurladı. Karlar içinde, Sivaslıların

⁵² Baykal, *Millî Mücadele'de...*, s. 4-5.

⁵³ Baykal, *Millî Mücadele'de...*, s. 39-40.

⁵⁴ Baykal, *Millî Mücadele'de...*, s. 20.

candan sevgi gösterileri arasında üç otomobille yola koyuldular. Paşa, Sivas halkını sürekli selamlamaktaydı. Hava çok soğuktu, yerler karla kaplıydı. Bir taraftan da kar yağıyordu. Otomobiller açık olduğundan kar içlerine doluyordu. Köprübaşında diğer kişilerle de vedalaştılar. Saatte ancak yirmi, yirmi beş kilometre hızla yola devam ediyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas il sınırını geçerken, 18 Aralık 1919 tarihli iki telgraf çekti. İlki Sivas Valisine hitap ediyordu: “Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine. Vilâyetiniz hududunu geçerken Sivas’ta hakkımızda göstermiş olduğunuz misafirperverliğe ve kıymetli yardımlara bir kere daha hep birlikte minnetlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.”⁵⁵

İkinci telgrafı Şarkışla’dan aynı tarihli olarak, Sivas Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne çekti: “Sivas Heyet-i Merkeziyesine, Şehirkişlâdan. Sivas bölgesini geçerken muhterem heyetinize selam ve saygılarımızı sunar, vatanın ve milletin kurtuluşu uğrındaki kutsal savaşınızda başarılar temenni ederiz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.”⁵⁶

18 Aralık 1919 günü Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’ya yolcu edilmesini takip eden günlerde, Sivas’ın bazı mahallelerinde zabıtlar tutularak, Türk İstiklal Savaşı’na gönüllü katılmak isteyen, eli silah tutan kişilerin isimleri, aile bilgileri kayıt altına alındı. Bu zabıtların altında mahalle muhtarı, imamı ve heyet-i idare azalarının imzaları, mühürleri ve düzenleme tarihi yer almaktadır. Gönüllü katılacak kişilerin silahlarının mevcut olup olmadığı da zabıtlarda belirtilmektedir. Düzenlenen zabıtlar, “Sivas Heyet-i Merkeziyesine”, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine” ifadeleri ile takdim olunmuştur.

Sivas’ın Gök Medrese Mahallesi zabıt tarihi: 27 Kânunuevvel 335 (27 Aralık 1919). Gönüllü sayısı: 68.

Alibaba Mahallesi zabıt tarihi: 25 Kânunuevvel 335 (25 Aralık 1919). Gönüllü Sayısı: 875.

Çiçekli Mahallesi zabıt tarihi: 22 Kânunuevvel 335 (22 Aralık 1919). Gönüllü sayısı: 52.⁵⁷

7. Sivaslıların 108 Gün Boyunca Verdikleri Destek

Kongre delegeleri, yemeklerini Mekteb-i Sultani’nin alt katındaki yemek salonunda yiyorlardı. Bu salonun kapısı önüne konulan kara tahtaya günlük yemek listesi yazılıyordu. Asaf Bey (Kılıç Ali), 28 Ekim 1919 akşamı Sivas’a geldi. Anılarında kara tahtada, “kuru fasulye, pilav ve üzüm hoşafı” yazdığını belirtmektedir.⁵⁸

⁵⁵ Cevdet R. Yularkıran, *Reşit Paşa’nın Hatıraları*, s. 161.

⁵⁶ Faik Reşit Unat, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi”, *Tarih Vesikaları*, 2/10 (İlkanun 1942); *İrade-i Milliye*, 29 Kânunuevvel 1335 (1919), s. 1.

⁵⁷ TİTE Arşivi: Sıra no: 766, Kutu no: 19, Belge no: 68 / 27.12.1335. (Gök Medrese Mah.)

TİTE Arşivi: Sıra no: 763, Kutu no: 19, Belge no: 65 / 27.12.1335. (Ali Baba Mah.)

TİTE Arşivi: Sıra no: 761, Kutu no:19, Belge no: 64 / 27.12.1335. (Çiçekli Mah.)

⁵⁸ Kansu, *Erzurum’dan...*, s. 341; Kılıç Ali, *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 10.

Sivas Kongresi delegelerinin yemeklerini ilk günlerde Sivas Belediyesi karşılamıştır. Sivas Belediye Reisi Abdullah Bey de (Evliyazâde) Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faal üyelerindendi. Sadece yemekle değil bütün konularla ilgileniyordu. Daha sonra masrafları kısmak amacıyla, yemekler Mekteb-i Sultani'nin alt katındaki mutfakta pişirilmeye başlandı. Delegeler yemeklerini birinci kattaki salonda, bir arada yediler. Eskişehir Delegesi Hüseyin Bey'in idaresinde bir de tabldot kurulmuştu.⁵⁹ Aşçılığı Sivaslı Osman Efendi yapıyordu. Delegelere her gün iki öğün yemek çıkarılıyordu. Yemekler üç tabaktan az olmuyordu. Çeşit olarak tas kebabı, pilav, köfte en çok yapılan yemeklerdi. Aşçı Osman Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın en sevdiği yemeğin kuru fasulye olduğunu söylerdi. Yemeklerin giderleri ilk zamanlarda Sivas'ın varlıklı aileleri tarafından karşılanıyordu.⁶⁰

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya hizmetle görevlendirilen Talat (Talay) Bey, TRT için yapılan *Beni Hatırlayınız* isimli belgeselde, böbreklerinin rahatsız olması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden sık sık 'Kepenek Suyu' getirmesini istediğini ifade etmektedir.⁶¹

Sivas Müftüsü Abdurrauf (Sarısözen), Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Sivas Şubesi Başkanı olarak İzmir'in işgalini protesto mitingleri Tertip Komitesi'nin başında olarak Sivas'ta millî şuurun oluşması için büyük çaba harcadı. Cübbesinin eteklerini toplayarak, ev ev, dükkân dükkân dolaşarak Erzurum'dan gelecek olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını coşku ile karşılayabilmek için koştu. Kongrenin açılış ve kapanış dualarını yaptı. Uzun yıllar dinî bir eğitim görmüştü. Sivas Müftüsü olarak vatanın içinde bulunduğu durumu erken hissetti. Sivas halkına Millî Mücadele ve önemini her fırsatta anlatarak kamuoyunun bu düşünce etrafında toplanmasını sağladı.⁶²

Sivaslılar, kongre binasında kalacak olan misafirleri için evlerinden perde, yatak örtüsü, gündelik ihtiyaçlar için malzemeler, halı, lamba vs. getirmişlerdi. Ayrıca kongre salonunu halılar, sandalyeler vs. ile donatmışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın odasında o dönemin Belediye Başkanı Evliyazâde Abdullah'ın evinden getirilmiş eşyalar da bulunmaktaydı.⁶³

Elâzığ Valisi Ali Galip'in kongreyi basma tehlikesine karşı yerel silahlı güç arayışına giren Mustafa Kemal Paşa'ya, görüştüğü Sivaslılar tam destek sözü verdiler. Şayet Ali Galip, silahlı adamları ile Sivas'a kadar gelebilselerdi, herhalde sonları hüsrarla biterdi.

⁵⁹ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s. 23.

⁶⁰ Muhlis Günay, "Sivas Kongresi'nin Son Tanığı Atatürk'ü Anlatıyor: Mustafa Kemal'in Yüreğinde Korkunun Yeri Yoktu, (Talat Talay)", *Yıllarboyu Tarih Dergisi*, 10/6 (Haziran 1983), s. 4-8.

⁶¹ Ahmet Necip Günaydın, "Atatürk'ün Sivas Günlerinin Yakın Tanığı (Hasan) Talat Talay (1904-1987)", *Hayat Ağacı Dergisi*, 29 (2015), s. 100-105.

⁶² Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ek. 2, s. 253-255.

⁶³ Üçer, "Mustafa Kemal Paşa'nın Odası", s. 28-31.

Soğuk Sivas gecelerinde Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye azaları, Sivas’ın ileri gelenleri, Müdafaa-i Hukuk yöneticileri ve Sivas Valisi Reşit Paşa’nın katılımı ile kongre binasında, mangalların başında, radyum lambaların aydınlattığı odada, Millî Mücadele üzerine görüşmeler, sohbetler yaptılar.

Şeyh Recep Olayı karşısında, Sivas halkı, eşrafi, ulemasıyla Mustafa Kemal’in arkasında durdu ve ona tam destek verdi. Millî Mücadele’nin liderine ev sahipliği yaptıklarının bilincinde olarak, her önemli gelişmede sokak gösterileri yaptılar, sloganlar attılar, paşaya sevgi gösterilerinde bulundular. Sivas’a geldikleri gün ve Ankara’ya gidecekleri sırada coşku ve heyecanla onları karşıladılar, yolcu ettiler.

Mustafa Kemal Paşa sık sık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İkinci Başkanı Rasim (Başara) Bey’den isteklerde bulundu. Kendisine yardımcı olacak görevliler istedi. Kongre İdare Amiri ve diğer hizmetler için Derviş (Devirmiş), *İrade-i Milliye* gazetesi için resmen sorumlu, şöhretsiz bir kişi istenmesi üzerine de Selahattin (Ulusalerk) görevlendirildi.

Sivas kongre binasının güvenliği ile görevli polis memuru Faik Akça, kongre binası çevresinde sivil olarak görev yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, binadan çıktığı sıralarda kendisinin hatırını sorar, sıcak, samimi davranırmış. Bir gün, karşılaştıklarında, “Sen Sivahlısın. Evinizde yüksek mumlu bir lamba varsa getir, görmekte zorlanıyorum.” deyince Faik Bey, evlerinden aydınlatma değeri yüksek bir lamba getirir. Ankara’ya gidişlerinden önce lamba tekrar Faik Bey’e teslim edilir. Paşa, yine bir gün Faik Bey’e: “Sivas’ta iyi elbise diken terzi var mı?” diye sorunca: “Var Paşam. Ohannes, Kırkor iyi terzidir.” demiş. Mustafa Kemal Paşa ise: “Ahmet, Mehmet niye yok?” karşılığını vermiş.⁶⁴

Sivas Kongresi’nin sona ermesinden sonraki günlerden birinde, Halis Turgut Bey, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Paşa Fabrikası mevkiinde bulunan çiftliğine davet etti. Gün boyunca yemekler yendi ve zaman zaman münakaşaya dönüşen siyasî konuşmalar yapıldı.⁶⁵ Sivas’ın manevi önderlerinden Arap Şeyh ve Kadı Hasbi Efendi Kasım 1919 başlarında kongre binasına gelerek, Paşa’yı ve Heyet-i Temsiliye’yi ziyaret ettiler. Birlikte fotoğraflar çektirdiler.⁶⁶ Sivahlılar Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını sık sık evlerinde yemek ziyafetine davet ettiler. Paşa, mümkün olduğu kadar bu davetleri geri çevirmedi.

Kongrenin son günkü toplantısında, büyük bir dinleyici kalabalığı huzurunda ateşli konuşmalar yapıldı. Kongrenin sona erişinin ertesi günü Sivahlılar Ulu Cami’de toplanarak, Kongre tarafından belirlenmiş olan konuşmacıları dinlediler ve kongreye katılanları tek tek kutladılar.⁶⁷

⁶⁴ Faik Bey’in yeğeni (merhum) Nusret Akça’dan dinlediklerimden.

⁶⁵ Bu davette hazır bulunan Sivahlı bir şahsın anlattıklarından.

⁶⁶ Aynı gün çekilen toplu fotoğraflar, Sivas Kongresi delegeleri olarak nitelendirildi. Halbuki delegeler kongre bittikten sonra memleketlerine dönmüşlerdi. Bu fotoğraflarda paşa, maiyeti, misafirler, Sivahlılar ve Heyet-i Temsiliye üyelerinden bazıları yer almaktadır.

⁶⁷ Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s. 368.

İşgal güçlerinin ve İstanbul Hükümeti'nin tüm baskı, tehdit ve komplolarına rağmen Sivaslılar, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. Millî Mücadele'nin önderi olan Mustafa Kemal Paşa'yı ve beraberindekileri bu karışık dönemde 108 gün süre ile misafir eden Sivaslılar, heyetin huzur ve güven ortamında çalışmasını sağlamıştır.

Sivaslı Şekeroğlu İsmail Efendi'nin 20-25 kadar delegeyi 32 gün süre ile evinde misafir ettiğini, delegelerin büyük çoğunluğunun şehirdeki evlerde kaldıklarını Mazhar Müfit Kansu anılarında ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış bir ülkede, mali sıkıntılar halkı da yakından etkilemiştir. Sivas halkının bu konuda gücü yettiği kadar destek verdiği kesindir. Vatani ve milleti kurtarmak üzere yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, imkansızlıklar içinde yürüttükleri mücadele yeni nesiller için üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir olgudur.

8. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Günlerinde Kayda Değer Olaylar ve Anılar

Mustafa Kemal Paşa, kendisine yardımcı olması için uygun bir kişiyi görevlendirmesini Rasim Bey'den (Başara) ister, o da Derviş Bey'i görevlendirir. Paşa, müdür odasında çalışırken kapıyı vurarak içeri giren Hacı Derviş, kendisini Rasim Bey'in gönderdiğini söyler. Atatürk kendisine uzun uzun bakar ve "Benimle çalışır mısın?" diye sorar. Bir hafta süre isteyen Hacı Derviş'e "Memleketin bir hafta düşünmeye vakti yok, yarın kararını bildir." diye seslenir. Odadan çıkan Hacı Derviş, kapıyı vurmaktan tekrar içeri girer ve "Gabul Paşam!" der. Atatürk memnun olur. Pantolonunun cebinden örme bir para kesesi çıkararak masanın üzerine döker ve "Al bunları çarşıya git, bana çok büyük bir hesap defteri satın al, gel." der. Hacı Derviş, bir manifaturacının İstanbul'dan getirdiği bir hesap defterini satın alarak geldiğinde, bütün masrafları kuruş kuruşuna bu deftere yazmasını emreder. Bunun üzerine Hacı Derviş: "Paşam, bu hengâmede senden kim hesap sorabilir?" deyince, "Çocuk, bir gün gelir, millet benden de başkasından da tek tek hesap sorar." cevabını verir. Derviş Bey Sivas Lisesi'nde resim öğretmeni iken, Edebiyat Öğretmeni Şükrü Elçin'e aşağıdaki anlattıklarıyla o günleri anlamamıza adeta yardımcı olur: "Kongrede herkes elinden gelen görevi yapıyordu. Ama en çok çalışan Atatürk'tü. Geceleri iki, iki buçuk saat uyuyordu. Hiç unutmam o uykuda iken ve gündüzleri odasında yalnız çalışırken bazı kimselerin koridorlarda birbirlerine fısıltı halinde 'Bu Mustafa Kemal bekar adam. Çoluğu yok, çocuğu yok; ya padişah kazanırsa halimiz ne olur. O Köroğlu gibi dağlara çıkar, viran olası hanede evlâdı iyâl var' dediklerini yediğim ekmeğe gibi hatırlıyorum. Ben bu konuşulanları Paşaya söyledim. Hiçbir şey söylemedi. Ertesi günü arkadaşlarını topladı. Türk - İslâm tarihinden misaller getirerek manevi havayı tazeledi. 'Bir Türk devleti battığı zaman, tarihte mutlaka ikinci bir Türk devleti kurulmuştur' sözünü o konuşmada kendisinden duydum. Şükrü bey gardaşım hepsi iyi niyetli, vatanperver idiler ama dört yüz dirhem inanan tek adam Atatürk'tü."⁶⁸

⁶⁸ Şükrü Elçin, *Hikaye'den Hatıra'ya*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 81.

Derviş bey, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte kavun ekmek yediklerini, mahallesinde yer alan Paşabostanı hamamını kapatarak, paşanın arkadaşlarıyla birlikte banyo yaptığını anlatmaktadır.⁶⁹ Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kongre binasına daha yakın olan Çay Hamamı’nda da banyo yaptıkları halk arasında anlatılmaktadır.

Türk İstiklal Savaşı’nın en ünlü kadın kahramanı olan Fatma Seher Hanım, işgal altındaki İstanbul’da iken Türk milletini esaretten kurtarmak için ilk karargâhını Sivas’a kuran büyük kurtarıcı Atatürk’ün yanına giderek, girişilecek savaşa katılabilmesi için belge almak istedi. Gülcemal vapuru ile Samsun’a, oradan yaylı araba ile Sivas’a gelerek bir hana yerleşti. Ancak güvenlik önlemleri nedeniyle kendisini Mustafa Kemal Paşa ile görüştürmediler. Birkaç gün sonra paşa birkaç arkadaşı ile davetli oldukları bir eve giderlerken önlerini kesti ve derdini anlattı. Paşa kendisine, “Ata biner misin, top, tüfek sesinden, harpten, ateşten korkar mısın?” sorularını yöneltince “Ata binerim, harpten, ateşten korkmam, Muharebe benim için düğündür Paşam.” cevabını verdi. Paşa, cevaplarından hoşlanmış olacak ki, “Şu dakikada bütün kadınlarımız senin gibi olsa idi Kara Fatma.” dedi. Fatma Seher Hanım esmer tenli bir kadındı. O andan itibaren adı “Kara Fatma” kaldı. Bu anlatımla Kara Fatma adının Sivas’ta konulduğu kayıtlara geçmiş oluyordu.⁷⁰

Nizamettin Bey (Ataker), Giresun Kaymakamı iken, “Bandırma Tehciri”nden dolayı İstanbul’da tutuklandı. Kaçmayı başararak geldiği Samsun’dan Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekti. Paşa kendisinden Sivas’a gelmesini istedi. Sivas Kongresi öncesinde Sivas’a geldi. Muhabere ve iase işleri ile görevlendirildi.18 Aralık’a kadar Sivas’ta yaşadıklarını Cemal Kutay’a anlattı. Sivas’ta bulunduğu yaklaşık 108 gün boyunca Mustafa Kemal Paşa’nın ümitvar ve neşeli olduğundan, gözünün içine baktıklarından, durgun görünce endişelendiklerinden, Sivas’ta kaldıkları üç ayı aşkın sürede paşanın içkiye bile iltifat etmeyecek derecede çalıştığından, bu süre içinde birkaç defa arkadaşlarıyla birlikte içtiklerinden söz ettikten sonra şu anekdotu nakleder: Yoğun ve stresli bir çalışma içinde geçen bir günün akşamında, paşa, “Benim canım rakı istiyor, Bekir Sami Bey’in evine gidelim.” dedi. Bekir Sami Bey’in evinde misafirler olduğu fark edilince, Kalem Reisi Akif Bey’in evine gittiler. Sofra kuruldu, gece yarısından sonra ikiye kadar oturdular. Sivas halkından ud çalan birini bularak, arada sırada coşarak Rumeli türkülerinden okudular. Nizamettin Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’ta geçen en neşeli gecesinin bu gece olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

⁶⁹ Ahmet Necip Günaydın, “Atatürk’ün Yanıbaşında Bir Sivaslı. Hacı Bekir Derviş Devirmiş”, Sivas: *Hayat Ağacı Dergisi*, Sivas Hizmet Vakfı Yay., S.21, 2013, s.72 -79.

⁷⁰ Kara Fatma, *İstiklal Savaşında Kara Fatma*, İstanbul: Millî Mecmua Basımevi, 1944, s. 3-6.

⁷¹ Cemal Kutay, *Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi*, İstanbul: Alioğlu Yay., 1981, s. 11003-11004.

9. Şeyh Ahmet Senusi'nin Ulu Cami'de Sivas Halkını Millî Mücadele'ye Çağırması

Millî Mücadele'de Sivas'ta yaşanan ve genel bilgilere yansımamış olan olaylardan biri de Şeyh Ahmet Senusi'nin 1 Şubat 1921 günü Sivas Camii Kebir'de (Ulu Cami) yaptığı konuşma ile Sivas halkını Millî Mücadele'ye katılmaya çağırmasıdır. Bu konuşma Sivas Mekteb-i Sultanisi muallimleri olan Naci ve Ebul Feda İsmail efendiler tarafından tercüme edilerek kayıt altına alınmış ve tüm ülkenin yararlanması için *Sebilürreşad* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu konuşmasında Senusi Türk milletine, “*Siz İslamın kurret'ül-aynınsınız (göz bebeğisiniz)*” diyerek, işgalci güçlere karşı halkı Millî Mücadele'ye destek olmaya çağırmıştır.⁷²

10. Sonuç

Sivas, 2 Eylül - 18 Aralık 1919 (108 gün) tarihleri arasında Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye ev sahipliği yaptı. Millî Mücadele'nin yönetim merkezi oldu. 108 gün boyunca ulusal ehemmiyeti haiz tarihi olaylar Sivas merkezli yaşandı. Sivas halkı ve yöneticileri bu kutlu mücadeleye ellerinden gelen her türlü desteği verdiler, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye huzurlu ve güvenli bir çalışma ortamı sağladılar.

Mustafa Kemal Paşa, karargâh merkezi yaptığı Sivas'ta Millî Mücadele'nin yol haritasını hazırladı. Sivas Kongresi ve kararları millî iradenin ve millî teşkilatlanmanın en büyük kurumu olan TBMM'nin kuruluş ortamına öncülük yaptı. Sivas süreci geleceğe tohum oldu. “Her türlü işgale karşı topyekûn savaş” kararıyla İstiklal Savaşı'nın zafere ulaşmasında ilk mesaj oldu. Bu tarihi tespitlerin oluşmasında Sivas'ın, Sivas halkının 108 gün boyunca verdikleri her türlü destek büyük rol oynamış, tüm yurda örnek olmuştur. Sivas yerel tarihi bu tespitin örnekleriyle doludur.

Millî Mücadele döneminde Sivas, yerel tarih araştırmaları açısından çok zengin kaynaklara sahiptir. Sivas yerel tarihinin zengin içeriğinde yer alan bilgileri kaynakları ve belgeleriyle çalışmamıza taşıdık. İnanıyoruz ki yerel tarih araştırmaları, Millî Mücadele genel literatürüne ciddi katkılar sağlayacak; yeni bir heyecan, çok sesli ve renkli bir tarih yazımına ve anlatımına ışık tutacak, yön verecektir.

⁷² Ahmet Necip Günaydın, “Siz İslam'ın Kurret'ül ayn'ınsınız!”, *Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (Aralık 2003), s. 40-45.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): A.VRK. 829/100, A.VRK. 833/33, A.VRK. 835/54.

Türk İnkılap Tarih Enstitüsü Arşivi (TİTE):

Sıra no: 766, Kutu no: 19, Belge no: 68 / 27.12.1335. (Gök Medrese Mah.)

Sıra no: 763, Kutu no: 19, Belge no: 65 / 27.12.1335. (Ali Baba Mah.)

Sıra no: 761, Kutu no: 19, Belge no: 64 / 27.12.1335. (Çiçekli Mah.)

Araştırma Eserleri

Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Kongresi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2. Baskı, 1963.

Baykal, Bekir Sıtkı. *Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1996.

Bilgen, Deniz. *ABD’li gözüyle Sivas Kongresi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Çolak, İsmail. *Kuvayı İlmiye*. İstanbul: Nesil Yay, 2008.

Demirel, Ahmet. *İkinci Grup Kurucularından Selahattin Köseoğlu’nun Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Dursunoğlu, Cevat. *Millî Mücadele’de Erzurum*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.

Elçin, Şükrü. *Hikaye’den Hatıra’ya*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Gazi Mustafa Kemal. *Nutuk Gazi Mustafa Kemal Tarafından 1927*. 10. Baskı. İstanbul: YKY, 2020.

Goloğlu, Mahmut. *Sivas Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2008.

Gökbilgin, Tayyip. *Millî Mücadele Başlarken*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1965.

Günaydın, Ahmet Necip. *Millî Mücadele’de İşgaller ve Zaferlerin Sivas’taki Yansımaları*. Sivas: Cumhuriyet Üniv. AİAUM Yay., 2014.

Günaydın, Ahmet Necip. *Erzurum Kongresi’ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniv. AİAUM Yay., 2002.

Günaydın, Semin. *Fazlullah Moral’in Erzurum Kongresi Anıları ve Tarih Literatürüne Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan BYÜ SBE, 2020.

Hatıralar, Reşit Paşa’nın Hatıraları. Sivas: Sivas Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 2002.

İğdemir Uluğ. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: TTK, 2.Baskı, 1986.

Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*. Ankara: TTK, 1997.

Kara Fatma. *İstiklal Savaşında Kara Fatma*, İstanbul: Millî Mecmua Basımevi, 1944.

Kılıç Ali. *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Kırzioğlu, Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*. Ankara: Ziraat Bankası Yayınları, 1993.

Kutay, Cemal. *Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 1981.

Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

Orbay, Rauf. *Siyasi Hatıralar*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009.

Tevetoğlu, Fethi. *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: TTK, 1991.

Toparlı, Recep. *Sivas Kongresi Tutanakları ve Belgeleri*. Sivas: CÜSAM, 2014.

Ulusalı, Selahattin. Röportaj. *Ulus*, 14 Eylül 1941.

Yularkıran, Cevdet R. *Reşit Paşa'nın Hatıraları*. İstanbul: Tan Matbaası, 1939.

Makaleler

Günay, Muhlis. "Sivas Kongresi'nin Son Tanığı Atatürk'ü Anlatıyor: Mustafa Kemal'in Yüreğinde Korkunun Yeri Yoktu, (Talat Talay)". *Yıllarboyu Tarih Dergisi*. 10/6 (Haziran 1983): 4-8.

Günaydın, Ahmet Necip. "Atatürk'ün Sivas Günlerinin Yakın Tanığı (Hasan) Talat Talay (1904-1987)". *Hayat Ağacı Dergisi*. 29 (2015): 100-105.

Günaydın, Ahmet Necip. "Atatürk'ün Yanbaşında Bir Sivaslı. Hacı Bekir Derviş Devirmiş", *Hayat Ağacı Dergisi*. 21 (2013): 72-79.

Günaydın, Ahmet Necip. "Siz İslam'ın Kurret'ül ayn'ısınız!". *Tarih ve Düşünce Dergisi*. 12 (Aralık 2003): 40-45.

Mert, Talip. "Sivas Sultanisi Müdürü Ali Naim Bey". *Sultanşehir Kültür ve Sanat Dergisi Sivas Lisesi Özel Sayısı*. 7/17 (Güz 2013): 98-101.

Üçer, Müjgan. "Mustafa Kemal Paşa'nın Odası". *Hayat Ağacı Dergisi*. (Yaz 2005): 28-31

Yazar Hakkında / About Author

Emekli Öğr. Gör. Ahmet Necip GÜNAYDIN | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi | necipgunaydin[at]gmail.com

1955 Sivas doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Sivas’ta yaptı. Bursa Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü’nden mezun oldu (1977). Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans tamamladı (1992). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı’nda yüksek lisans (1999), MEB ortaöğretim kurumlarında tarih öğretmenliği (1977-1996) yaptı. Haziran 1996’dan itibaren Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü’nde Öğretim Görevlisi olarak görev yaptı. C.Ü. Atatürk İlkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevini yürüttü. (2013-2016). 22 Kasım 2020 tarihinde emekli oldu. Sivas Valiliği tarafından, “2021 Sivas Kültür, Sanat ve Hizmet Ödülü” ne layık görüldü. Konferans ve panellerde konuşma yaptı. Sempozyumlarda tebliğler sundu. Radyo ve tv programlarına katıldı. TRT yapımı “Son Tanıklar” ve “Sırttan Geçerken Sivas Kongresi” belgesellerinde danışmanlık yaptı. Çeşitli dergilerde otuz makalesi yayımlandı.

Lecturer Ahmet Necip GÜNAYDIN | Sivas Cumhuriyet University | necipgunaydin[at]gmail.com

Born in 1955 in Sivas. He completed his primary and secondary education in Sivas. He graduated from Bursa Institute of Education, Department of Social Studies Teaching (1977). He completed his undergraduate degree at Anadolu University, Department of History (1992). He completed his master’s degree at İnönü University Institute of Social Sciences, Department of History of Recent Era (1999) and worked as a history teacher in secondary education institutions of the Ministry of National Education (1977-1996). Since June 1996, he worked as a lecturer at Cumhuriyet University, Department of Atatürk’s Principles and History of Turkish Revolution. He served as the Director of C.Ü. Atatürk Principles Research and Application Center (2013-2016). He retired on November 22, 2020. He was awarded the "2021 Sivas Culture, Art, and Service Award" by the Governorship of Sivas. He made speeches at conferences and panels. He presented papers at symposiums. He participated in radio and TV programs. He worked as a consultant in TRT documentaries "Last Witnesses" and "Sivas Congress While Passing through Sırttan". Thirty articles were published in various journals.

EK 1. Şeyh Ahmed Senûsî'nin Tarsus Yenice Tren İstasyonu'nda Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanması (Kaynak: Diyanet İslam Ansiklopedisi)

